

COOPERATIVISME AGRÍCOLA I COOPERATIVISME DE CONSUM A LA CATALUNYA VITÍCOLA: LA COMARCA DE L'ALT PENEDEÈS (1890 – 1936)

Autor: Gerard Escofet Savall

Tutor: Dr. Jordi Planas

Resum: Des de finals del segle XIX i sobretot a inicis del segle XX, el moviment cooperativista a Catalunya va viure un impuls marcat sobretot per la crisi finisecular i l'impacte de la plaga de la fil·loxera. Aquestes van comportar una pèrdua de poder adquisitiu per part de la pagesia que es va intentar pal·liar a través de l'associació en cooperatives. De la mateixa manera, les crisis de sobreproducció, sobrevingudes arrel de la millora de la productivitat posterior a la replantació de vinyes per superar la crisi de la fil·loxera i l'augment de la dependència del mercat exterior per aconseguir adobs i altres productes químics necessaris per a la nova vinya, van deixar en un context de dificultats al sector vinícola català, la qual cosa va afavorir la difusió de les cooperatives. Amb aquest treball es pretén explicar el desenvolupament del cooperativisme agrícola i de consum a la comarca de l'Alt Penedès entre 1890 i 1936. En aquest període, aquesta era una comarca amb una gran part del cultiu destinat a la vinya, i per tant representativa de la Catalunya vitivinícola.

Paraules clau: Cooperativisme agrícola, cooperativisme de consum, viticultura, Alt Penedès.

Abstract: Since the end of the 19th century and especially at the beginning of the 20th century, the cooperative movement in Catalonia experienced a significant impulse mainly due to the late 19th century agrarian crisis and the impact of the phylloxera plague. The peasantry tried to mitigate the fall of their incomes by grouping themselves in cooperatives. The spread of cooperatives was also a consequence of a new situation of wine overproduction. On the one hand, the increase of winegrowing productivity and wine production after the phylloxera crisis led to the fall of wine prices. On the other hand, the winegrowers had to spend much more in some fertilizers and other chemical inputs which were necessary for the new vineyard. This paper tries to explain the development of agricultural and consumer cooperatives in the region of Alt Penedès between 1890 and 1936. In this period, it was a region with a very high specialization in winegrowing, and therefore representative of the viticultural areas of Catalonia.

Key words: Agricultural cooperatives, consumer cooperatives, winegrowing, Alt Penedès.

1. Introducció

A finals del segle XIX hi va haver a Europa la proliferació d'un seguit d'associacions que pretenien millorar les condicions de vida dels obrers i dels pagesos. Les cooperatives agrícoles i de consum en són un exemple, i apareixen com a resposta a un context econòmic desfavorable. Com diu Mayayo, el cooperativisme va intentar respondre a les exigències del desenvolupament del capitalisme al camp, a la internacionalització del mercat, a les transformacions tecnològiques, a les plagues del camp i al frau en l'elaboració de productes. Per als pagesos el cooperativisme era una trinxera per frenar l'auge de la dinàmica competitiva provocada pel desenvolupament del capitalisme i, és clar, de la usura de comerciants i propietaris. Era doncs, una opció inequívocament solidària que intentava d'una banda, fer front al poder econòmic i de l'altra, organitzar les relacions econòmiques i socials basant-se en una cultura de participació profundament igualitària (Mayayo, 1995).

L'objectiu principal d'aquest treball és realitzar un estat de la qüestió a partir d'allò que diu la historiografia sobre el cooperativisme de consum i el cooperativisme agrícola des del 1890 fins al 1936, per mirar després fins a quin punt la comarca de l'Alt Penedès, com a prototip de comarca vitivinícola, encaixa amb la descripció.

Principalment, el debat historiogràfic s'ha centrat en esbrinar quins van ser els factors explicatius de l'aparició de les cooperatives i quines van ser les característiques d'aquestes. En relació al cooperativisme agrícola, s'ha destacat la importància del cooperativisme impulsat des de l'Església i els propietaris, i també de l'associacionisme rabassaire. Un tema poc tractat és el de les fronteres entre les cooperatives de consum i les agrícoles, la seva influència mútua i els diferents ritmes de difusió. Les primeres centren la seva activitat en aconseguir productes de consum i per a la llar a millors preus gràcies a la compra en comú. Les segones es basen en la compra en comú d'inputs agrícoles (principalment fertilitzants i, especialment per a la vinya, productes anticriptogàmics, però també màquines agrícoles) en millors condicions que al mercat, tant de qualitat com de preu, així com també l'elaboració i venda en comú dels productes agrícoles, per exemple en el cas del vi i de l'oli. Tanmateix, algunes cooperatives agrícoles també acostumaven a proveir els seus socis d'aliments i altres productes de la llar, i algunes cooperatives de consum també compraven fertilitzants i altres inputs agrícoles per als seus socis, de manera que les fronteres entre unes i altres són difícils d'establir. Una altra qüestió sobre la qual han girat la majoria de treballs respecte al cooperativisme és si aquest va ser un fenomen d'èxit o de fracàs. En el present treball s'intentarà respondre en la mesura del possible a aquestes qüestions, a partir de l'anàlisi de la comarca de l'Alt Penedès.

El període analitzat comença a finals del segle XIX, concretament al 1890, en què Catalunya es troba immersa en plena plaga fil·loxèrica i amb la recent pèrdua del mercat francès. Aquests factors van provocar l'empobriment de la pagesia i aquesta va optar per associar-se per poder fer front al context econòmic advers, sent així aquesta data un punt de partida adient per començar a analitzar la difusió del cooperativisme agrícola i de consum en una comarca vitivinícola. El període finalitza amb l'esclat de la Guerra Civil, moment a partir del qual el cooperativisme va prendre nous rumbos.

La comarca en què se centra l'estudi, l'Alt Penedès, tenia a principis del segle XX una població essencialment agrícola i amb uns nivells molt baixos d'industrialització. L'Alt Penedès actualment té 27 municipis, atès que l'any 1990 els municipis de Castellet i la Gornal i Olesa de Bonesvalls van passar a formar part d'aquesta comarca. Tot i que el present treball analitza un període anterior a aquesta annexió, s'ha utilitzat la distribució territorial actual ja que facilitava l'obtenció i tractament de les dades. La població va passar de 41.371 habitants al 1900 a 47.689 l'any 1930. Tot i que en aquests anys la població va créixer poc, aquest període venia precedit d'una etapa d'expansió de la població. Segons les dades obtingudes, que en aquest cas no inclouen els municipis de Castellet i la Gornal i Olesa de Bonesvalls, els habitants de l'Alt Penedès van passar de 34.292 l'any 1857 a 42.053 l'any 1887, un augment del 22,63 per cent de la població (Iglésies, 1988).

Aquest augment de la població va anar acompanyat de l'expansió de la vinya, que va ser extraordinària sobretot durant el quart de segle que va des de la fil·loxera va començar a delmar les vinyes franceses (1863) fins que va entrar al Penedès (1887). Quan la fil·loxera va atacar les vinyes franceses, durant uns quants anys els viticultors penedesencs van vendre el seu vi a preus molt alts als comerciants francesos i el Penedès va aconseguir fer-se amb una important quota de mercat dels països del centre d'Europa i també alguns del continent americà. La construcció durant aquells anys de diverses xarxes de ferrocarril a Catalunya va afavorir l'exportació. L'eufòria es va acabar quan al 1887 la fil·loxera, que avançava de Nord a Sud, va fer acte de presència al Penedès. Durant la segona meitat del segle XIX la vinya va suposar, econòmicament parlant, l'alegria primer, i la desesperació després de moltes famílies de la comarca.

Per fer front a la fil·loxera, els ceps autòctons van haver de ser substituïts per peus americans. Els esforços per redreçar l'economia agrària van ser gegantins. La crisi es va remuntar lentament i gràcies a la col·laboració entre els afectats, contràriament a l'individualisme que fins llavors havia caracteritzat el camp català. Durant el període d'eufòria i de plantacions massives de vinya, els pagesos no propietaris havien accedit a la terra per mitjà del contracte de rabassa morta. Aquest contracte tenia per objecte la cessió de l'usdefruit de la terra al pagès que la conreava mentre visquessin els ceps que ell havia plantat. Per tant, el contracte s'acabava un cop mort el cep. Amb

l'arribada de la fil·loxera, els propietaris van considerar acabats els contractes de rabassa morta. En canvi, els rabassaires n'exigien la renovació i llur millora. Tot plegat va comportar forts conflictes socials. La solució va passar, en part, per la reconversió dels rabassaires en parcers.

Pocs municipis oferien alternatives de tipus industrial o altres activitats de caire més urbà com el comerç i els serveis en general. A més, les activitats no agràries, que majoritàriament depenien de la producció del camp (boters i fàbriques d'aiguardents), van disminuir notablement la seva producció i moltes van haver de tancar portes (Arnabat & Banach, 2000).

Per analitzar el comportament del cooperativisme a l'Alt Penedès s'ha fet una recerca empírica molt bàsica, elaborant una base de dades amb les cooperatives agrícoles i de consum creades a la comarca entre el 1890 i el 1936 (Apèndix), per conèixer les seves característiques i el ritme de difusió. A efectes pràctics, s'ha diferenciat quan ha estat possible les cooperatives agrícoles i les de consum i, quan s'ha pogut constatar que les cooperatives feien ambdues funcions, s'han classificat com a cooperatives agrícoles i de consum.

La tasca de recerca no ha estat senzilla, ja que no hi ha estadístiques totalment fiables sobre les cooperatives. S'ha obtingut informació de la creació de les cooperatives en diferents registres oficials, però ha estat complicat determinar la data exacta de fundació de moltes cooperatives, i encara més de la seva eventual desaparició. En ocasions hem trobat dades que desmentien els registres oficials pel que fa a les dates de fundació i funcionament de les cooperatives. En alguns casos, encara no hem pogut aclarir els dubtes. També ha estat difícil obtenir informació sobre les funcions que desenvolupaven les cooperatives, si eren agrícoles o de consum.

Amb totes aquestes limitacions, s'ha comparat la difusió del cooperativisme a l'Alt Penedès (apartat 3) amb allò que ha explicat la historiografia sobre el desenvolupament del cooperativisme agrícola i de consum a Catalunya (apartat 2). Les preguntes que ens hem plantejat són: si el desenvolupament del cooperativisme a la comarca de l'Alt Penedès es va comportar com descriu la historiografia sobre el desenvolupament d'aquest a Catalunya; com la va condicionar el fet de ser una comarca vitivinícola i especialment si això va comportar un major dinamisme cooperatiu; quin va ser el pes i la importància del cooperativisme agrícola i de consum, i, per últim, si el cooperativisme va ser un èxit o un fracàs a l'Alt Penedès.

2. La difusió del cooperativisme al començament del segle XX: Un estat de la qüestió

En el context de canvis i transformacions que van tenir lloc a Europa amb l'expansió de la indústria i el comerç, la intensificació de nous processos d'urbanització des de mitjans del segle XIX i la crisi agrària de finals del mateix segle, es van configurar, en el conjunt del continent, un nou context econòmic i nous conflictes socials que es van acabar concretant en la formació de noves organitzacions orientades a millorar les condicions de vida de la població (Medina-Albadalejo; Añon; Díez & Lana, 2018).

Així, a mitjans del segle XIX es va començar a difondre el cooperativisme de consum, que va augmentar el seu dinamisme a partir de 1870, sobretot gràcies a que les organitzacions polítiques i sindicals del moviment obrer, que inicialment rebutjaven aquelles iniciatives per considerar que reforçaven els mecanismes d'explotació de les elits socials, van decidir també impulsar-les a causa de la seva creixent popularitat (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu, 2014).

Espanya no en va ser una excepció, però el moviment cooperatiu es va desenvolupar de forma tardana i en menor intensitat que a la resta d'Europa. A més, dins d'Espanya el desenvolupament del cooperativisme va ser desigual segons les regions i Catalunya va ser una de les regions on aquest moviment associatiu va ser més dinàmic en els seus inicis (Pérez-Baró, 1989; Planas, 2014 & Medina-Albadalejo; Añon; Díez & Lana, 2018). Les cooperatives de consum es van desenvolupar principalment en zones urbanes i industrials amb major densitat de població i un context socioeconòmic favorable per la seva aparició. Catalunya i el País Basc eren regions que destacaven pel seu nivell d'industrialització dins l'estat espanyol i això hi va provocar un particular desenvolupament d'aquest tipus de cooperativisme en comparació amb la resta de l'Estat (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu, 2014).

Les cooperatives de consum eren entitats que tenien com a objectiu millorar l'accés dels col·lectius obrers als productes bàsics necessaris, en especial l'alimentació i el vestuari, però també altres serveis educatius, assistencials, recreatius i culturals. Es dedicaven principalment a la comercialització d'aliments bàsics de la dieta mediterrània, que eren fàcils d'emmagatzemar, però també facilitaven la difusió de dietes més diversificades al comercialitzar diferents classes de productes càrnics, xocolata, cafè, sucre, pastes de sopa i diverses classes de conserves (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu, 2014).

A partir de l'any 1870, també es va estendre per Europa el cooperativisme agrícola que va afavorir

el desenvolupament tècnic al camp, i altra vegada trobem un desenvolupament tardà i desigual dins l'estat espanyol. Segons Garrido, a Espanya es van crear entre 1906 i 1933 uns 9000 sindicats agrícoles, però molts van ser de curta durada i amb una activitat econòmica generalment limitada (Garrido, 2007). També va ser a Catalunya i al País Valencià on les cooperatives agrícoles van tenir major pes dins el global d'Espanya, ja que eren les comunitats on més s'utilitzaven fertilitzants degut a la seva estructura de conreus, i aconseguir aquests fertilitzants en millors condicions era una de les tasques principals de les cooperatives (Planas, 2016).

En el present treball s'analitza tant el cooperativisme agrícola com el de consum, però aquest segon hi té menys presència. Els motius són principalment que en una comarca vitícola com l'Alt Penedès hi van tenir més pes i presència les cooperatives agrícoles, i, a més, en la historiografia hi trobem més treballs sobre cooperativisme agrícola que no pas el de consum, que és un àmbit encara poc treballat. També trobem (com veurem més endavant) que sovint les funcions del cooperativisme de consum quedaven amagades dins el cooperativisme agrícola.

Per comprendre l'expansió del cooperativisme agrícola en les zones vitícoles, hem de tenir en ment que el desenvolupament de la vinya catalana iniciat en el segle XVII es va intensificar en el segle XVIII i va assolir la seva màxima expansió a la segona meitat del segle XIX. En aquesta darrera expansió hi va contribuir la caiguda de la producció a França; a partir dels anys 1860s, la progressiva destrucció de la vinya francesa provocada per la fil·loxera va permetre exportar quantitats creixents de vi a preus molt remuneratius.

Aquesta expansió de terra cultivable destinada a la viticultura es va aturar abruptament a partir de finals dels anys 1880s, quan la plaga es va estendre per Catalunya fins anorrear completament les vinyes. Aquest fet va deixar en una situació especialment precària els viticultors, ja que van haver de realitzar un enorme esforç de replantació de vinyes per superar aquesta invasió que no es va veure recompensat, ja que des dels primers anys del segle XX els mercats vinícoles van experimentar repetides crisis de sobreproducció.

La vinya americana amb què es va efectuar la replantació era més productiva que l'anterior, fet que va donar lloc a uns rendiments físics més elevats que van saturar progressivament els mercats. La vinya americana també era més exigent en treball i en alguns inputs com ara els fertilitzants o els productes imprescindibles per tractar malalties de la vinya com ara el mildiu, que encarien el procés productiu. La caiguda de preus relatius del vi s'intentava compensar amb augments de productivitat, que exigien l'aplicació de majors quantitats de fertilitzants químics, amb el consegüent augment

dels costos de producció, a més d'augmentar la quantitat de vi en un mercat ja saturat, que contribuïa a que seguís caient el preu. Degut a la inversió en la plantació de vinya i, eventualment, en les infraestructures i l'utilatge per l'elaboració del vi, els viticultors eren reticents a destinar les terres a un altre producte o buscar una ocupació alternativa, també es trobaven «lligats» al cultiu ja que les terres destinades a la vinya tenien sovint poques alternatives a causa de les condicions del sòl. Totes aquestes condicions deixaven als agricultors en una posició desprotegida davant un mercat oscil·lant i una escassa capacitat d'adaptació individual (Pujol i Andreu, 1984).

Els incentius econòmics van ser un element clau per a la creació i desenvolupament de les cooperatives, i els cultius com la vinya exigien més serveis que aquestes institucions podien oferir. La creació de cooperatives era una solució per reduir els costos de producció i, en les explotacions vitícoles, degut a les continuades crisis, aquesta necessitat es va fer molt més urgent. Això explica que a la zona del Penedès la difusió de cooperatives agrícoles prengué una volada significativa entre finals de la dècada del 1910 i principis de la posterior, tot coincidint amb el període en què les crisis es van manifestar amb més intensitat.

Les cooperatives eren una via per pal·liar, si més no en part, aquesta conjuntura econòmica mundial adversa. Així les seves principals funcions van ser l'adquisició d'adobs i productes sanitaris de la vinya pels socis, les compres exteriors a la producció garantint la seva qualitat i reduint els seus costos, l'aprofitament dels avantatges d'elaborar en comú els vins (a través dels cellers cooperatius) i l'obtenció d'una millor remuneració dels subproductes de l'activitat vitivinícola (la producció d'alcohols). Però també podien establir altres serveis indispensables per l'equilibri econòmic de les petites explotacions vitivinícoles, com el petit crèdit o la compra cooperativa de productes de consum familiar, i així van esdevenir una peça clau en la renovació tecnològica.

Per tant, el soci d'una cooperativa podia beneficiar-se de molts avantatges: preus més baixos que els del mercat en les cooperatives de subministrament de factors productius, preus més alts per la venda de les collites en les cooperatives de comercialització, etc. Les cooperatives també acostumaven a facilitar el petit crèdit al consum i tot un conjunt de serveis que anaven des de la venda de productes de consum fins al lleure (Soler, 2019b). Però fer-se membre d'una cooperativa implicava assumir certs riscos; per exemple, hi havia decisions sobre processos de producció i comercialització que es prenia de forma col·lectiva amb la consegüent pèrdua de llibertat empresarial de cada membre (Garrido, 1994).

En les àrees vitícoles, algunes cooperatives van construir cellers cooperatius que reduïen els costos

d'elaboració del vi, millorant al mateix temps la qualitat del producte i remunerant-lo millor. També es van crear algunes fassines cooperatives, que permetien augmentar el valor dels subproductes de la vinificació (brises o mares) i destil·lar els vins defectuosos o excedents en anys de collita abundant. En la mesura que l'oferta estava atomitzada en molts petits productors i la demanda més concentrada, la cooperació compensava el desavantatge dels primers, els quals a més, per les característiques del producte i la falta de capacitat d'emmagatzematge, es veien obligats a vendre quan els preus eren baixos (Saumell, 2002).

Una de les grans dificultats per crear aquest tipus de cooperatives era l'alta inversió inicial que requerien, que incrementava quan els conflictes amb els propietaris rurals dificultaven l'associació interclassista per a la fundació de la bodega cooperativa (Planas, 2014). És per això que el nombre de cellers cooperatius va ser reduït. A l'Alt Penedès, durant el primer terç del segle XX, només se'n van crear cinc. De totes maneres, Catalunya fou la regió d'Espanya on se'n va crear un nombre més alt: el 70 per cent de tots els cellers cooperatius d'Espanya, quan l'extensió de vinya no arribava al 20 per cent (Planas, 2016).

S'ha destacat que la fil·loxera i els seus episodis associats de conflictivitat social, lligats a la problemàtica contractual i la pèrdua de mitjans econòmics de subsistència, van donar ales a l'associacionisme pagès a les comarques vitivinícoles (Arnabat & Banach, 2000). Més concretament, l'acció cooperativa va sorgir per intentar absorbir una part dels beneficis que tradicionalment guanyaven els productors i comerciants en virtut de la seva posició dominant en el mercat enfront d'ells (Pujol i Andreu, 1984). De fet la plaga de la fil·loxera es va endur gairebé la meitat de les vinyes catalanes, i tot i que la superfície de vinya no va deixar de créixer entre 1901 i 1931, no es va arribar mai al nivell d'extensió de 1889. Tot i així, el 1920 al Penedès s'havia replantat quasi fins a nivells de finals del segle XIX. A més, no va parar d'augmentar el pes de la vinya sobre el total de terra conreable fins a la Guerra Civil, augmentant així la dependència dels agricultors sobre aquest conreu i incentivant així la creació de cooperatives en aquesta regió (Soler, 2019b).

La creació de cooperatives agrícoles va rebre un impuls degut a l'impacte que va tenir la Primera Guerra Mundial sobre l'agricultura. Els efectes de la crisi finisecular, que van provocar un augment dels costos de producció i una saturació del mercat mundial de vi, es van allargar fins més enllà de la Guerra Civil, però va ser durant la Primera Guerra Mundial quan la vinya va començar a tenir problemes per remunerar els factors de producció degut a un augment del preu de les despeses. Quan de resultes de la fi de la Primera Guerra Mundial es va produir una accentuació de les crisis

de malvenda del vi, els conflictes rurals i amb ells la força de l'associacionisme rabassaire, van tornar a agafar impuls (Arnabat & Banach, 2000).

Aquest impuls va venir donat per les dificultats d'abastiment de molts productes químics que havien esdevingut imprescindibles per l'activitat agrària i, especialment, per a la vinya. Amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial, els països productors de sofre, sulfat de coure o fertilitzants van deixar d'exportar-ne i els comerciants van començar a actuar de forma especulativa, emmagatzemant els estocs a l'espera de l'alça dels preus. Així, la majoria de cooperatives que hi havia l'any 1936 van ser constituïdes durant la Primera Guerra Mundial, ja que en aquells dies la cooperativa era la millor i quasi la única forma d'aconseguir fertilitzants a bon preu (Garrido, 2007). A més, l'any 1915 es va produir la pitjor plaga de mildiu que s'intentava combatre amb l'aplicació del sulfat de coure.

Aquesta situació crítica per a l'agricultura va provocar un increment de les tensions pel que fa a la redistribució de la renda i, especialment a partir de 1918, un augment de la conflictivitat social. Catalunya va ser la regió vitícola d'Espanya més afectada per la plaga de mildiu, i la pèrdua generalitzada de la collita va actuar com a revulsiu per acabar de conscienciar als viticultors de la necessitat de l'associació cooperativa (Planas, 2014). L'augment del nombre de cooperatives agrícoles durant la Primera Guerra Mundial encaixa amb la tendència general experimentada a tot Europa degut a l'escassetat de béns i la inflació generada pel conflicte bèl·lic, que va suposar un empitjorament dels nivells de vida per la caiguda del poder adquisitiu de la població. Aquest fet va incentivar la creació d'aquest tipus d'entitats que es van començar a difondre per tot el continent (Medina-Albadalejo; Añon; Díez & Lana, 2018).

Un altre dels factors importants que van influir en la difusió de les cooperatives a Catalunya va ser la dualitat ideològica d'aquestes. Hem de diferenciar entre aquelles que van ser impulsades des de l'Església o els propietaris rurals, i les impulsades des dels sectors més desprotegits de la població agrícola. Les primeres difonien un determinat model de cooperativisme de transformació i comercialització de productes agraris, i eren liderats per col·lectius socials als quals s'ha anomenat «burguesia agrària» o «propietaris benestants», tradicionalment s'han identificat com a representants d'una «agricultura d'ordre» amb uns determinats plantejaments ideològics propers al conservadorisme i/o al reformisme social d'arrels laiques i confessionals (Saumell, 2002).

Per altra banda, trobem els sindicats impulsats sobretot des del moviment rabassaire i que podríem anomenar «sindicats d'esquerres». Aquest cooperativisme va tenir una importància indubtable en

les comarques on la Unió de Rabassaires va tenir efectius els anys vint. A l'Alt Penedès i al Vallès Occidental gairebé a cada municipi hi va haver almenys una cooperativa d'aquest tipus entre el 1900 i el 1930 (Pomés, 2000). Trobem que aquestes cooperatives van tenir dos grans períodes de creació. El primer i el més llarg és el que aniria entre 1911 i 1925. Aquest procés de creació hauria quedat truncat durant la segona meitat de la dècada de 1920, amb la consolidació de la Dictadura de Primo de Rivera i un cert enduriment de la repressió. Amb la caiguda d'aquesta dictadura a començaments de 1930 i l'obertura d'un període d'amplies llibertats democràtiques després del 14 d'abril de 1931, el nombre de constitucions de cooperatives agrícoles va augmentar notablement (Soler, 2019b).

Les comarques barcelonines constituïen l'àrea principal on la vinya s'havia expandit gràcies al contracte de rabassa morta. És per aquesta raó, que a partir dels anys 1920, quan es creà la Unió de Rabassaires a partir del teixit associatiu previ, la lluita rabassaire va tenir el centre neuràlgic en aquestes comarques. Precisament en el moment en què es produïa la gran expansió del cooperativisme vitivinícola, en aquestes comarques un ampli grup de viticultors posava les esperances en el sindicalisme i la lluita de classes per millorar la seva situació. El sindicalisme de la Unió de Rabassaires i el cooperativisme d'ordre no eren pas incompatibles però les tensions socials entre propietaris i rabassaires feien més difícil la confiança i el compromís que la cooperació exigia (Planas, 2015). Aquestes dificultats per cooperar entre propietaris i rabassaires es va fer més evident a partir de la plaga de la fil·loxera i les posteriors crisis de malvenda, ja que a resultes d'aquestes es va aguditzar la conflictivitat social. Aquest conflicte es va caracteritzar principalment per la recrudescència del tradicional enfrontament que d'antuvi havien mantingut propietaris i rabassaires per fer-se la terra en plena propietat, cosa que il·lustra la particular estructura social i econòmica existent en aquest subsector agrari català, en el qual la classe dels jornalers tenia una importància relativa molt minsa. El conflicte no va ser, per tant, única i exclusivament resultat de les crisis; aquestes sens dubte l'aguditzaren, però al voltant d'una problemàtica ja plantejada indirectament des del segle XVIII.

L'Alt Penedès no va ser una excepció davant aquesta doble via cooperativa: segons Saumell, en la difusió i consolidació del cooperativisme vitivinícola penedesenc del primer terç del segle XX s'hi pot detectar la presència d'uns grups socials responsables d'endegar diferents projectes associatius que contribuïren a donar a aquestes entitats un tarannà dominant ben característic (Saumell, 2002).

Un fet que ha estat considerat determinant per diversos autors en la difusió del cooperativisme, ha estat el paper de les institucions. En principi, l'Estat tenia raons importants per afavorir la difusió

d'aquest model associatiu. Garrido en destaca cinc: La primera és que de resultes de la Gran Depressió que es vivia a finals del segle XIX, els Estats es van tornar més intervencionistes per poder aconseguir unes millors condicions de producció. La segona va ser la caiguda dels preus dels productes agrícoles i l'augment dels costos salarials, que van fer apostar pel sistema de cultiu familiar com a model de major eficiència per organitzar l'agricultura en comptes de les grans extensions, en aquest context les cooperatives podien tenir un paper crucial per afavorir el desenvolupament tècnic al camp. La tercera va ser la pressió dels agricultors per obtenir una major protecció cada cop que eren colpejats per una crisi. La quarta l'augment de la conflictivitat entre agricultors, propietaris i treballadors agrícoles, que requeria una intervenció estatal per a mediar, i per últim la transició cap a una democràcia representativa, en la que el petit agricultor era una font atractiva de vots (Garrido, 2007).

A Espanya, l'expansió del cooperativisme agrari es va produir a partir de l'aprovació de la Llei de Sindicats Agrícoles de 1906. Dels 433 sindicats d'aquest tipus que es calculava que existien el 1907 passaren a 1.559 el 1910, a 3.470 el 1919 i a 6.813 el 1928. Aquesta iniciativa estatal anava enfocada a evitar que el petit productor rural quedés marginat de la política dinamitzadora de l'agricultura que s'estava desplegant. De fet, aquestes mesures es basaven en el pensament que el procés de dinamització agrícola havia de recolzar-se en gran mesura en l'explotació familiar, per la gran capacitat de resistència a desaparèixer que estaven presentant (Garrido, 1995). Però encara que aparentment fos una llei enfocada a incentivar el dinamisme associatiu al camp, s'ha destacat la poca disposició de l'estat per aplicar-la de forma real. En general, s'argumenta que el govern espanyol no va tenir gaires motivacions per aplicar realment les lleis sobre cooperativisme agrícola. Aquest fet ha estat explicat a través del temor de l'Estat a l'organització pagesa. Arrel d'aquest temor l'acció de l'Estat en relació al cooperativisme neix immersa en una contradicció; existia la voluntat de dinamitzar l'activitat agrícola a través del foment del cooperativisme, també com a mecanisme per frenar el socialisme al camp, però el cooperativisme produïa unes repercussions polítiques no desitjades. En el context general de la Restauració, la segona consideració va tendir a pesar més que la primera (Garrido, 1994).

També les cooperatives de consum van ser vistes, no en pocs casos, més com una amenaça a l'ordre establert que com un mecanisme de dinamització social i econòmica (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu, 2014). A més, al contrari que l'Estat republicà francès, els governants espanyols no es van veure amb la necessitat d'atreure el vot del camp (Planas, 2017), i una de les bases sobre les quals va fer descansar la perpetuació del règim va ser (inclús després del sufragi universal masculí de 1890) mantenir a la població rural desmobilitzada políticament, funció que van dur a terme els

poders locals (Garrido, 1995).

S'ha destacat també l'impuls que va donar al cooperativisme el govern de la Mancomunitat de Catalunya. Els seus dirigents van acordar fomentar la fundació de noves cooperatives a través de facilitar ajuts tècnics, d'utilitatge i econòmics (Mayayo, 1995). Pel que fa als primers, la Mancomunitat es comprometia a confeccionar projectes, estudis i reglaments per afavorir la fundació de noves cooperatives i consolidar les existents. Els propis tècnics de la Mancomunitat dirigien els treballs de construcció d'edificis, d'instal·lació de maquinària, de lluita contra les plagues, etc. Es concedien préstecs que principalment van anar destinats a la construcció de cellers i molins d'oli cooperatius, tot i que, degut a la falta de recursos de la Mancomunitat, van ser escassos els préstecs que es van poder oferir. Durant el període en què van funcionar els serveis tècnics de la Mancomunitat (1917-1924) es van crear més de cinquanta cellers cooperatius a Catalunya, és a dir dues terceres parts de tots els que hi havia quan va esclatar la Guerra Civil (Planas, 2016). Amb l'inici de la Dictadura de Primo de Rivera tots els projectes i treballs fets a favor de l'agricultura catalana per la Mancomunitat van ser anul·lats o simplement paralitzats (Saumell, 2002).

Durant la Segona República es va viure un nou impuls del moviment cooperatiu especialment a Catalunya. El nou règim polític de 1931 es va preocupar ben aviat de reglamentar el cooperativisme i Catalunya va aconseguir desplegar novament una política agrària pròpia gràcies a l'obtenció d'autonomia política. En conjunt, però, la política favorable de la Generalitat es va basar més a consolidar sindicats ja existents i no tant a fundar-ne molts de nous, ja que l'etapa principal de fundacions ja s'havia donat durant l'època de la Mancomunitat (Saumell, 2002). El govern de la Generalitat, va reprendre la tasca de la Mancomunitat a través dels mateixos Serveis Tècnics Agrícoles que havien estat clausurats durant la dictadura, va intentar donar auxili tècnic als cellers i fassines cooperatius, i combatre els problemes que els feien trontollar. Però va topat (com en el període de la Mancomunitat) amb l'escassetat de recursos financers i, encara més definitiu, el curt període de temps en què va poder actuar (Planas, 2015).

Una qüestió sobre la qual s'ha treballat poc, és la de les fronteres entre cooperativisme agrícola i cooperativisme de consum. Trobem que les cooperatives de consum i les agrícoles realitzaven funcions més enllà d'aquelles que considerariem les seves principals tasques (compra en comú de productes per la llar en les de consum, i compra en comú de productes necessaris pel camp i venda en comú dels productes resultants en les agrícoles). Planas explica que algunes cooperatives de consum van acabar convertides en sindicats agrícoles i, de manera similar, molts sindicats agrícoles,

a part de les seves funcions habituals, subministraven comestibles i altres productes de consum familiar i inclús arribaven a crear les seves pròpies seccions de cooperatives de consum (Planas, 2019). Aquesta interrelació, al Penedès es va intensificar a partir de la segona meitat de la dècada de 1920 (Soler, 2019b). D'altra banda, hem de ressaltar també l'estreta relació que sempre va existir entre el mutualisme, el sindicalisme agrari de caire popular i el cooperativisme de consum. Els sindicats acostumaven a assumir funcions mutuels, recreatives i que servien per a la comercialització dels productes dels socis i per a l'adquisició de queviures i de productes necessaris per al cultiu (Arnabat & Banach, 2000).

Així, en l'àmbit rural, doncs, les fronteres entre el cooperativisme agrari i el cooperativisme de consum eren difuses, el cooperativisme de consum tenia una dinàmica pròpia, però en els nuclis rurals les fronteres entre ambdós moviments eren molt permeables i la seva influència va contribuir a dinamitzar el cooperativisme agrícola (Planas, 2014). També s'ha destacat que el cooperativisme de consum no només es va difondre en els grans nuclis urbans d'aquestes regions, sinó que també es va difondre en municipis rurals amb una elevada presència d'indústria, mineria i/o serveis, i en municipis agraris pròxims a aquestes localitats, o on el cooperativisme agrícola també estava desenvolupat (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu, 2014).

Molts dels estudis sobre el cooperativisme a Espanya i Catalunya s'han plantejat si aquest va ser un èxit o un fracàs, i quines van ser les causes d'aquest possible èxit o fracàs. És una qüestió difícil de respondre, sobretot per la manca de dades que ens dificulten saber l'impacte econòmic real que va tenir aquest moviment associatiu, encara que diferents treballs han procurat esbrinar aquest impacte econòmic del cooperativisme. Segons Saumell, el cooperativisme vitivinícola a les comarques penedesenques del primer terç del segle XX fou força feble, tant des d'un punt de vista dels efectius socials enquadrats com també pel que fa al seu potencial econòmic i comercial (Saumell, 2002). El principal fre al desenvolupament amb que es van trobar la majoria de cooperatives va ser la solvència econòmica. Així, tot i que el dinamisme associatiu és una de les característiques més destacables d'aquest període, moltes d'aquestes entitats no van arribar a consolidar-se i van tenir una vida efímera: es fundaven amb pocs socis i tenien moltes dificultats per finançar l'activitat cooperativa, que es reduïa en la majoria de casos al subministrament d'adobs i alguns altres inputs agrícoles (Planas, 2013). Naixien descapitalitzades i eren escasses les seves perspectives d'obtenir de tercers el capital que necessitaven per funcionar, degut a la poca solidesa de les garanties ofertes pels socis.

Pel que es refereix a la pràctica del crèdit, moltes de les primeres cooperatives només van poder

concedir sumes minúscules, uns diners que podien servir per superar alguna dificultat concreta, però que difícilment podien ajudar a introduir de manera continuada i progressiva inputs de capital a les petites explotacions pageses (Garrido, 1995). La modèstia dels recursos que podien aportar els socis, juntament amb el fort endeutament assumit a la fase d'arrancada, acabà per afectar la consolidació patrimonial i, per tant, l'equipament tecnològic i la seva renovació ja a mitjà termini (Saumell, 2002).

Un altre fre al moviment cooperatiu, va ser el dualisme associatiu. Així trobem que els propis catòlics, en el seu afany de «guanyar el camp al socialisme», després de l'aparició de la llei de 1906 es van llençar a crear sindicats, però es van constituir de manera apressada, i al poc temps molts d'ells havien desaparegut o mantenien una existència merament nominal. Amb l'ajuda dels propietaris, utilitzaven el cooperativisme agrari com un instrument contrarevolucionari i de control social (Planas, 2014). Com en el cas del cooperativisme agrícola, també el cooperativisme de consum va quedar ràpidament dividit en dos grups. Per un costat, el cooperativisme d'orientació socialista, que integrava principalment a treballadors assalariats. I per l'altre, el cooperativisme interclassista d'orientació catòlica, estretament connectat amb les organitzacions polítiques conservadores (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu, 2014). Aquest dualisme era l'expressió de la divisió social existent en aquests nuclis rurals, que estimulava la fundació d'una entitat de signe polític contrari com a alternativa a l'existent per les dificultats de participació conjunta dels agricultors en una mateixa cooperativa, i eventualment limitava l'èxit de les cooperatives (Planas & Valls-Junyent, 2011 i 2012).

Malgrat les adversitats principalment econòmiques per engegar i mantenir les cooperatives per part de la pagesia, aquestes van ser la principal forma d'organització de la major part de la comunitat pagesa durant el primer terç del segle XX a la zona on el conflicte agrari va ser més intens, i per tant el cooperativisme de consum i agrari d'esquerres, que aquí denominem com a rabassaire, va ser un fenomen força estès en la regió vitícola del Penedès. A l'Alt Penedès, les dades que recull Soler ens indiquen que el cooperativisme agrari d'esquerres va ser un fenomen d'èxit relatiu, ja que tot i que aquestes associacions tenien unes dimensions relativament modestes, en la majoria dels casos, fins i tot des del punt de vista de l'economia social, no van ser un fracàs (Soler, 2019b).

Per tant, tot i que es plantejaven dificultats i que el dualisme cooperatiu en llastava el desenvolupament no podem parlar d'un fracàs ni tan sols econòmic d'aquestes cooperatives. Certament, moltes d'aquestes entitats s'haurien pogut desenvolupar millor amb un context polític, social i jurídic diferent. Tanmateix, és difícil fer-ne una avaluació a més llarg termini perquè el

resultat de la Guerra Civil de 1936 a 1939 en va acabar determinant el seu destí i totes aquestes cooperatives van ser clausurades i la majoria dels seus locals confiscats.

3. La difusió del cooperativisme a la comarca de l'Alt Penedès

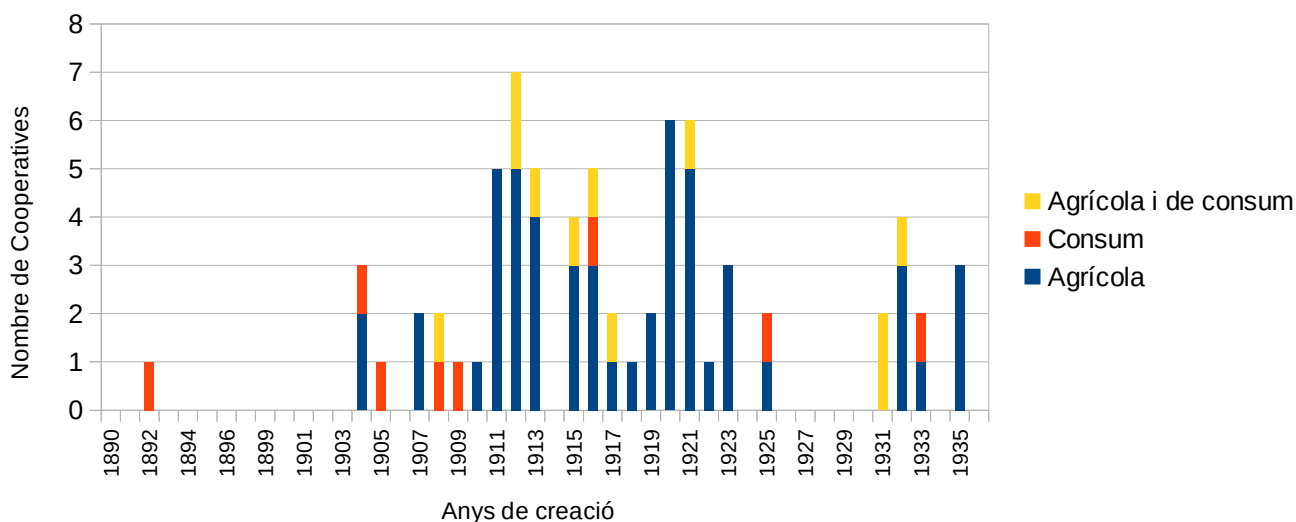
Com s'ha exposat en l'apartat anterior, el cooperativisme agrícola va ser una iniciativa per afrontar la crisi vinícola del començament del segle XX. A part de les majors dificultats per vendre vi a uns preus remuneradors en el mercat internacional (on estava enfocada la venda dels productes vitivinícoles catalans i també de l'Alt Penedès), la replantació posterior a la fil·loxera i l'adquisició de productes químics que es van tornar pràcticament imprescindibles per prevenir el míldiu i altres malalties a les quals la nova vinya americana era més vulnerable, van provocar que els costos de producció de la vinya s'encarissin. Per fer front a les noves condicions en que es trobaven els viticultors era necessari augmentar la productivitat, i els sindicats i cooperatives agrícoles van ser la via a través de la qual la pagesia va poder assolir (si més no en part) aquest canvi tècnic; també van ser una eina per reduir el cost dels inputs agrícoles amb la compra en comú i va millorar la seva posició davant els mercats, gràcies a l'elaboració i venda en comú del vi. També el cooperativisme de consum era una eina pels pagesos per aconseguir productes de primera necessitat a uns preus més assequibles, i per tant una eina per fer front a aquesta conjuntura econòmica desfavorable.

L'impacte d'aquesta crisi i els efectes de l'encariment dels costos de producció van ser molt notoris a la comarca de l'Alt Penedès, ja que hi havia una gran dependència de bona part de la població respecte el conreu de la vinya i la venda de vi. També en aquesta comarca, el contracte de rabassa morta estava amplament estès, i va ser un dels epicentres de la lluita rabassaire.

En aquest apartat es pretén esbrinar si el cooperativisme agrícola i de consum va tenir un paper destacat a la comarca de l'Alt Penedès en el període de 1890 – 1936. Per a fer-ho s'ha creat una base de dades amb les cooperatives que es van constituir en aquesta comarca entre el 1890 i el 1936, a partir de les fonts documentals i la bibliografia disponible (vegeu Apèndix). A partir d'aquesta base de dades, en aquest apartat es faran tota una sèrie d'observacions sobre la difusió del cooperativisme agrícola i de consum a la comarca de l'Alt Penedès i es posaran en relació amb el que ha explicat la historiografia, que s'ha sintetitzat en l'apartat anterior.

Gràfic 1

Cooperatives creades a l'Alt Penedès (1890 - 1936)

Fons: Elaboració pròpia a partir de les fonts de l'apèndix.

Com veiem en el Gràfic 1, el 1892 es va crear la primera cooperativa del període analitzat. Aquesta va ser la cooperativa de consum Societat Cooperativa «L'Econòmica Gelidenc». Aquest fet encaixaria amb el que ha explicat la historiografia sobre la difusió del cooperativisme a Catalunya, on les primeres entitats cooperatives creades van ser de consum i van sorgir a les costes de Girona, a Barcelona i a les comarques properes a Barcelona a partir de 1860, principalment en zones urbanes i industrials arribant més tard a les comarques agrícoles (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu, 2014; Medina-Albadalejo; Añon; Díez & Lana, 2018). Tot i que l'Alt Penedès era una regió amb una alta especialització agrícola, també encaixa amb la dinàmica general catalana el fet de que la primera cooperativa que consta creada entre 1890 i 1936, L'Econòmica Gelidenc, fos una cooperativa de consum i no agrícola, ja que la proliferació de les cooperatives de consum a inicis del segle XX va ajudar a impulsar la creació de cooperatives agrícoles, per acabar-se convertint aquestes últimes en les predominants.

De les vuit cooperatives de consum que es van crear en el període estudiat, cinc d'elles es van crear entre 1892 i 1909. En aquest primer període van aparèixer una desena de cooperatives, per tant les cooperatives exclusivament de consum (ja que també n'hi havia una que era agrícola i de consum) van constituir un 50% del total entre aquests anys, quan el percentatge que representaven en el conjunt del període de 1890 - 1936 va ser tan sols d'un 11,3%. Aquest fet encaixaria amb el que ha destacat la historiografia sobre la proliferació de les cooperatives (Medina-Albadalejo & Pujol-

Andreu, 2014; Planas, 2014 & Medina-Albadalejo; Añon; Díez & Lana, 2018). Així, les cooperatives de consum van sorgir primerament en els nuclis urbanitzats i van ajudar la creació de les cooperatives agrícoles. En general les cooperatives agrícoles van sorgir unes dècades més tard que les de consum tan a nivell d'Espanya com a Catalunya, i sembla que el mateix succeeix a l'Alt Penedès, on la primera cooperativa de consum que hem recollit en el període estudiat fou creada com a mínim dotze anys abans que la primera cooperativa agrícola, i és possible que ja se n'hagués creat alguna abans de 1890.

Com hem vist en l'apartat anterior, la Llei de Sindicats Agrícoles de 1906 va ser el punt de partida de la difusió del cooperativisme agrícola a Espanya, Tanmateix, segons el gràfic 1, prèviament a la promulgació d'aquesta llei es van fundar almenys dues cooperatives agrícoles l'any 1904: la Unió d'Agricultors Sindicat Agrícola Cooperatiu del Pla del Penedès (és molt probable que el terme «Sindicat Agrícola» s'afegís al nom a partir de la llei de 1906), i la cooperativa La Quintinenca de Sant Quintí, perquè la cooperativa L'Aurora del Penedès de Subirats, encara que tenim poques dades sobre la seva activitat, creiem que era una cooperativa de consum. L'aparició de la cooperativa del Pla del Penedès es podria explicar per la influència que la Unió Agrícola Cooperativa de Martorell va tenir a l'Alt Penedès. Aquesta cooperativa de Martorell, que es va crear l'any 1902 com a cooperativa agrícola i de consum, va ser exemple i va propiciar l'aparició d'altres cooperatives, que van prendre també el nom d'Unió d'Agricultors (Soler, 2019b). La cooperativa La Quintinenca de Sant Quintí es va crear només dos mesos després que la cooperativa del Pla del Penedès i podria ser que hi tingués alguna influència, però en l'estat actual de la recerca no ho podem afirmar.

Entre els anys 1907 i 1913 hi va haver un augment del ritme de creació de cooperatives. Entre 1907 i 1910 es van crear sis cooperatives, dues de les quals de consum, que seguien la seva pròpia dinàmica de difusió. Les altres quatre eren agrícoles, tot i que almenys dues també feien funció de cooperativa de consum. Aquest fet encaixa amb la difusió que va propiciar l'aprovació de la Llei de Sindicats Agrícoles de 1906. Garrido argumenta que el període que va des de 1906 fins a 1909 va ser el de l'inici del cooperativisme rural a Espanya, de fet, en tot l'Estat, des de l'aprovació de la llei fins al 1910, es va passar de 433 sindicats agrícoles a 1559 (Garrido, 1994). Tot i així, el mateix Garrido ha destacat que hi va haver poca voluntat estatal per aplicar-la i que des d'un inici es va alentir molt el procés per poder-se acollir la llei, la qual cosa ens podria explicar el fet que el període de major dinamisme del cooperativisme no fos el període immediatament posterior a l'aprovació de la Llei.

Al conjunt espanyol, segons les seves dades entre 1910 i 1915 hi va haver una interrupció del creixement (Garrido, 1995). En canvi, segons les dades de que disposem de l'Alt Penedès, va ser entre 1911 i 1913 quan va augmentar de forma considerable el nombre de creacions. De fet en els tres anys que van de 1911 a 1913 es van crear disset cooperatives. Totes eren agrícoles, tot i que almenys tres realitzaven també tasques de cooperativa de consum: la Cooperativa de Font-rubí, creada l'any 1912, el Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors de les Cabanyes, també creat el 1912, i la Cooperativa Agrícola de Sant Josep de Sant Sadurní d'Anoia, creada un any després. A la comarca veïna de l'Anoia, també especialitzada en viticultura, veiem gràcies a l'estudi de Planas, que també en el període de 1911 – 1913 continua el ritme de creació de cooperatives (Planas, 2013). La diferència es podria explicar per la major especialització vitivinícola, que va comportar que Catalunya fos una de les regions espanyoles més afectades per la crisi vinícola, la fil·loxera i la posterior replantació, que va provocar una major necessitat als agricultors vitivinícoles catalans d'associar-se per protegir-se del mercat.

També hem d'afegir com a element explicatiu de la difusió del cooperativisme en aquestes dates, l'impuls que li va donar el moviment rabassaire. A l'Alt Penedès aquest moviment va tenir un gran pes, ja que era una comarca amb molta presència dels rabassaires i on els conflictes entre aquests i propietaris van ser contundents i repetits. Soler, parlant de la zona vitivinícola del Penedès, exposa que les cooperatives d'esquerres que van acabar anant de la mà de la Unió de Rabassaires, van tenir el seu primer gran període de creació entre 1911 i 1925. Per exemple, la Cooperativa de Font-Rubí, creada el 1912, es va fusionar l'any 1933 amb la Societat de Rabassaires i va canviar la seva denominació per Sindicat Agrícola Cooperatiu de Rabassaires; també trobem el cas de la Cooperativa la Germanor de Gelida, que s'havia creat l'any 1921 com a societat de rabassaires, i que l'any 1931 es va transformar en sindicat agrícola (Soler, 2019b).

Sorpren que l'any 1914 no consti la creació de cap cooperativa, però és probable que l'any exacte de creació no sigui sempre el mateix de l'entrada en funcionament de la cooperativa. i que les fonts consultades a vegades referencien l'any de creació i a vegades l'any d'entrada en funcionament, Per tant el buit de 1914 podria ser explicat de tal manera que alguna de les cooperatives dels anys anteriors o posteriors realment es creés o entrés en funcionament al 1914. Per saber amb certesa els anys de creació i d'entrada en funcionament seria necessari un anàlisi més exhaustiu de cadascuna de les cooperatives trobades en les diferents fonts, però aquesta tasca està fora de l'abast d'aquest treball.

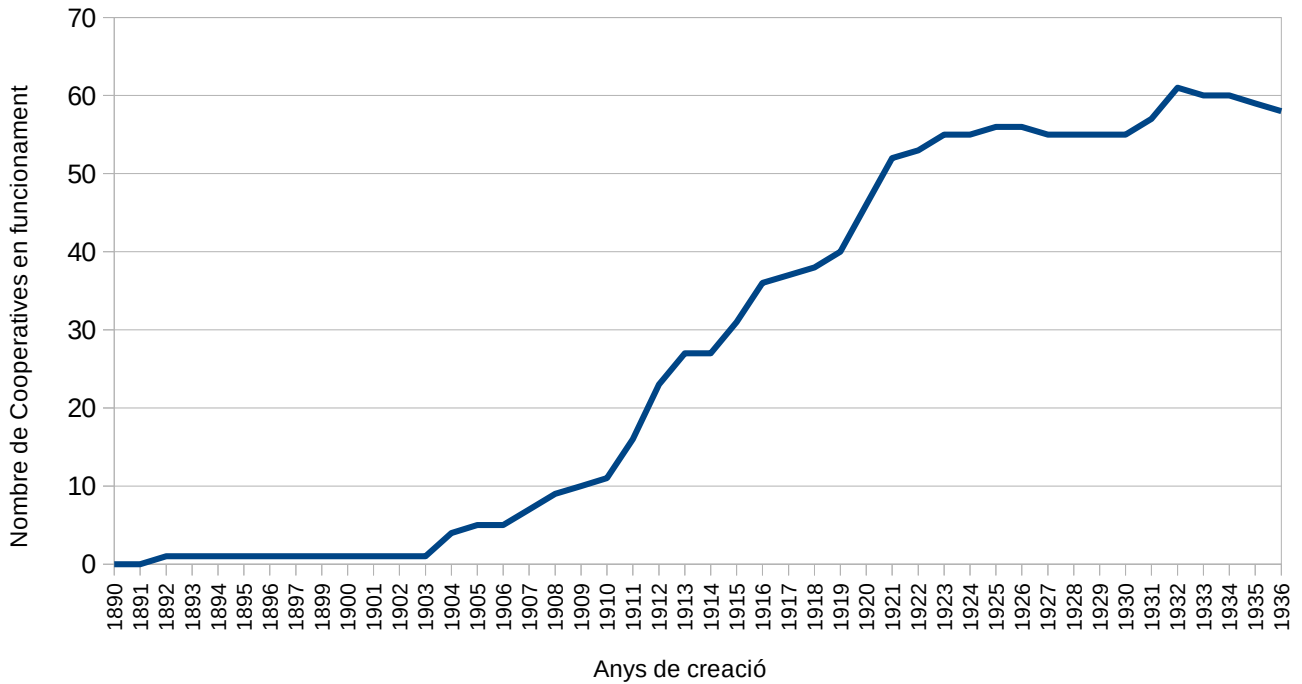
L'any 1915 es va reactivar la creació de cooperatives fins al 1923, assolint unes cotes considerables els anys 1920 i el 1921, amb sis cooperatives creades en cadascun d'aquests anys. Aquest període coincidiria en el període que Garrido anomena «la gran expansió», que va des del 1916 fins al 1920 (Garrido, 1995), per tant el que succeí a l'Alt Penedès no fou excepcional. Tot i així, si mirem les mitjanes entre el primer període analitzat (1907 – 1913) i aquest segon (1915 – 1923), veiem que la mitjana de creació de cooperatives és semblant unes 3,3. També és en aquest període, a finals de la dècada de 1910, quan les crisis del sector agrícola es van manifestar amb més intensitat, fent que els pagesos tinguessin una major necessitat d'associar-se.

L'expansió en aquesta fase de creixement del cooperativisme s'explica principalment per les conseqüències que va tenir la Primera Guerra Mundial. El conflicte bèl·lic va comportar l'escassetat i encariment de productes químics que s'havien tornat imprescindibles pel conreu de la vinya. Així la cooperativa va esdevenir la millor i quasi la única forma d'aconseguir fertilitzants a bon preu (Garrido, 2007). A més l'any 1915 es produí la pitjor epidèmia de mildiu que s'intentava combatre amb l'aplicació del sulfat de coure (Planas, 2013) que també es comprava en el mercat exterior. Les dificultats per adquirir aquest producte van fer que els pagesos acabessin de veure la necessitat imperant d'associar-se per poder rendibilitzar el seu treball. També aquesta conjuntura especialment crítica va accentuar la conflictivitat social, i l'associacionisme rabassaire va tornar a agafar protagonisme.

Cal afegir-hi l'impuls que va aportar-hi el govern de la Mancomunitat de Catalunya, que al 1917 va posar en marxa els Serveis Tècnics Agrícoles, amb la voluntat d'impulsar una política de modernització tècnica i productiva de l'agricultura catalana i al 1919 va crear el servei d'Acció Social Agrària per fundar i/o millorar l'organització de sindicats i cooperatives agrícoles (Planas, 2015). Però aquest procés de creació va quedar tallat en sec degut a la Dictadura de Primo de Rivera (finals de 1923 – 1930), ja que amb la dissolució de la Mancomunitat, es va frenar la creació de cooperatives que s'havia vingut impulsant des de 1917 per part del govern català. L'Alt Penedès no en va ser una excepció, i trobem que en aquest període tan sols es van crear dues cooperatives: el Sindicat Unió Agrícola Cooperativa de la Granada i la Societat Obrera de Sant Martí Sarroca, ambdues creades l'any 1925 (en el segon cas, una cooperativa de consum). L'any 1931 es reactivà la creació de cooperatives, però amb un menor dinamisme que el que s'havia aconseguit entre 1915 i 1923. Es van crear onze cooperatives en un període de sis anys, quasi dues per any, una mitjana inferior al període anterior, però també s'ha de tenir en compte que si al municipi ja existia una cooperativa, era menys probable que se'n creés una altra.

Gràfic 2

Nombre acumulat de cooperatives creades a l'Alt Penedès (1890 - 1936)

Fonts: Elaboració pròpia a partir de les fonts de l'apèndix.

L'Alt Penedès, en ser una comarca amb una alta especialització vitivinícola, i de fet, la comarca de Catalunya que proporcionalment destinava més terra cultivable a la vinya entre 1890 i 1936, la pagesia va necessitar associar-se en cooperatives per fer front a la crisi vinícola. Aquest fet ens ajuda a explicar el dinamisme cooperatiu a la comarca de l'Alt Penedès, on hi van arribar a haver en funcionament, segons les dades disponibles, fins a 61 cooperatives, com es mostra en el Gràfic 2, quan al començament del segle XX el cooperativisme era un fenomen pràcticament inexistent. En el gràfic s'han descomptat les cooperatives que tenim constància que van desaparèixer en algun moment del període analitzat, tot i que, per falta de dades, no podem assegurar que siguin totes les desaparicions que es van produir. En alguns casos es tracta simplement d'una simple refundació de la cooperativa. Aquest seria el cas, per exemple, del Nou Sindicat Agrícola del Penedès, creat el 1910 i que l'any 1913 va continuar com a Nou Sindicat Agrícola de Sant Pere de Riudebitlles, ja que aquest segon es va fundar tan sols quatre mesos després de la desaparició del primer. En aquest mateix municipi, el 13 de desembre de 1923 consta la creació de la Cooperativa Agrícola de Sant Jeroni de Sant Pere de Riudebitlles, que, segons Pere Solà (1993), va dissoldre's com a entitat

només cinc dies després. És molt probable, per tant, que aquesta cooperativa no arribés mai a funcionar, o bé que hagués funcionat sense legalitzar-se fins al 1923, poc abans de desaparèixer.

De totes maneres, la majoria de cooperatives van aconseguir consolidar-se i van estar en funcionament fins als anys trenta, com per exemple la Quintinenca, de Sant Quintí de Mediona, o la Unió d'Agricultors. Sindicat Agrícola Cooperatiu del Pla del Penedès, ambdues creades el 1904. En alguns casos, les cooperatives han continuat funcionant fins avui, com és el cas dels cellers cooperatius de la Granada, fundat l'any 1919, i el de Sant Jaume de Moja a Olèrdola, fundat el 1921. El fet d'aconseguir dur a terme la construcció d'un celler ja és indicatiu de la solidesa del projecte cooperatiu, cosa que a l'Alt Penedès també van aconseguir el Sindicat Agrícola Cooperatiu de les Cabanyes (1919), el Sindicat Agrícola Cooperatiu del Pla del Penedès (sense poder-se precisar la data) i el Sindicat Agrícola de Vilafranca del Penedès (1933).

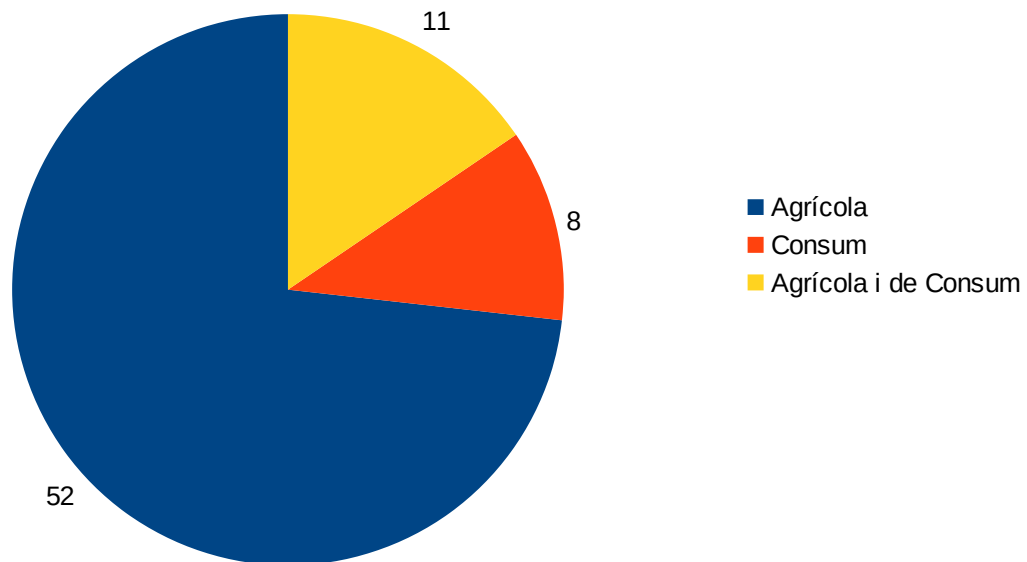
Així podem parlar de l'èxit relatiu del cooperativisme a la comarca de l'Alt Penedès, i, segons el que ha analitzat Soler, la capacitat de supervivència d'aquestes cooperatives, malgrat tinguessin problemes econòmics. Per exemple, la cooperativa de Font-rubí, de la qual es tenen dades dels seus ingressos i despeses entre els anys 1923 i 1932, va tenir sempre un saldo positiu, tot i que fluctuant segons els anys, amb uns beneficis modestos. Uns resultats similars trobem en el cas de la Cooperativa Germanor de Gelida, de la qual només és tenen els balanços d'entre el 1933 i el 1935 (Soler, 2019a). També tenim dades de l'Associació Agrícola Cooperativa de Sant Cugat Sesgarrigues, entre l'any 1916 i el 1921: el 1916 (un any després de la seva fundació) ja va obtenir un saldo positiu de 582,55 pessetes, xifra que va seguir augmentant en els anys següents fins arribar a les 11.431,80 pessetes a l'any 1920 (Sancho, 2007). Aquests exemples ens reforcen la idea que, malgrat els problemes de solvència econòmica que podien experimentar puntualment, aquestes associacions no eren deficitàries.

Més enllà de la solvència econòmica de les cooperatives, el nombre de socis que algunes van arribar a assolir és una altra prova del seu èxit. La Societat Cooperativa de Consum la Rapitena es va fundar amb 120 socis, el que indica que va arribar a tenir un soci a cada casa del nucli de la Ràpita (municipi de Santa Margarida i els Monjos) i a les masies properes. També a la Ràpita, s'hi va fundar l'Associació Agrícola Cooperativa del Caserío de la Ràpita amb 80 socis, el que representava una proporció d'un soci per cada família d'aquell nucli. Al mateix municipi de Santa Margarida i els Monjos, sabem que a l'any 1920 la Societat Cooperativa del Barri de Cal Rubió de Veïns i Agricultors tenia una cinquantena de socis, el que suposa un soci per cada casa dels veïnats

de Cal Rubió, la Muscarola i la Rovira (Arnabat, 1993). A les Gunyoles, del terme municipal d'Avinyonet del Penedès, l'any 1931 es va crear el Sindicat Agrícola Cooperatiu el Progrés de les Gunyoles, en el qual gairebé tots els pagesos del poble s'hi van adherir, de manera que un any després de la seva fundació, el Sindicat va poder comprar una màquina de batre que servia a pràcticament tot el poble, excepte algun propietari (Sancho, 2007).

Gràfic 3

Cooperatives creades a l'Alt Penedès segons tipologia (1890 - 1936)

Fonts: Elaboració pròpia a partir de les fonts de l'apèndix.

Com podem observar en el Gràfic 3, del total de cooperatives que es van crear entre 1890 i 1936 a l'Alt Penedès, 52 eren agrícoles, 11 tenien la doble funció de cooperativa agrícola i de consum, i només 8 eren exclusivament cooperatives de consum. Pot sorprendre el baix número de cooperatives de consum, quan aquest era un fenomen estès i molt necessari per les famílies amb pocs recursos; però aquest fet encaixa amb el que va succeir amb aquest tipus de cooperativisme a Espanya, on es va desenvolupar amb lentitud i de forma limitada. L'explicació que s'ha donat és que aquest cooperativisme va ser vist més com una amenaça a l'ordre establert que com un mecanisme de dinamització social i econòmica. També la seva marcada divisió en grups poc relacionats entre ells que va accentuar la debilitat del cooperativisme de consum (Medina-Albadalejo & Pujol-Andreu 2014).

També trobem que el cooperativisme de consum va tenir una menor incidència en les àrees rurals que a les urbanes. La comarca de l'Alt Penedès era eminentment agrícola i amb un baix

desenvolupament de la indústria, que estava principalment relacionada amb la producció de vi (fabricació de botes pel vi) i d'aiguardent (Arnabat & Banach, 2000). Tot i així, en aquelles associacions que realitzaven la doble funció de cooperativa agrícola i de consum, el segon hi tenia un pes important. Aquest és el cas del Sindicat Agrícola Cooperatiu el Progrés de les Gunyoles, del qual Raimon Soler ha pogut reconstruir el compte d'ingressos i despeses dels anys 1933 i 1934. En aquests anys la despesa en productes pel consum de la llar tenia un major pes que l'adquisició de productes agrícoles: l'any 1933 les despeses en productes de consum van ser de 20.267 pessetes, mentre que les despeses en inputs agrícoles van ser de 11.560 pessetes. L'any 1934 les quantitats van ser 25.861 pessetes i 15.759 pessetes, respectivament (Soler, 2019b).

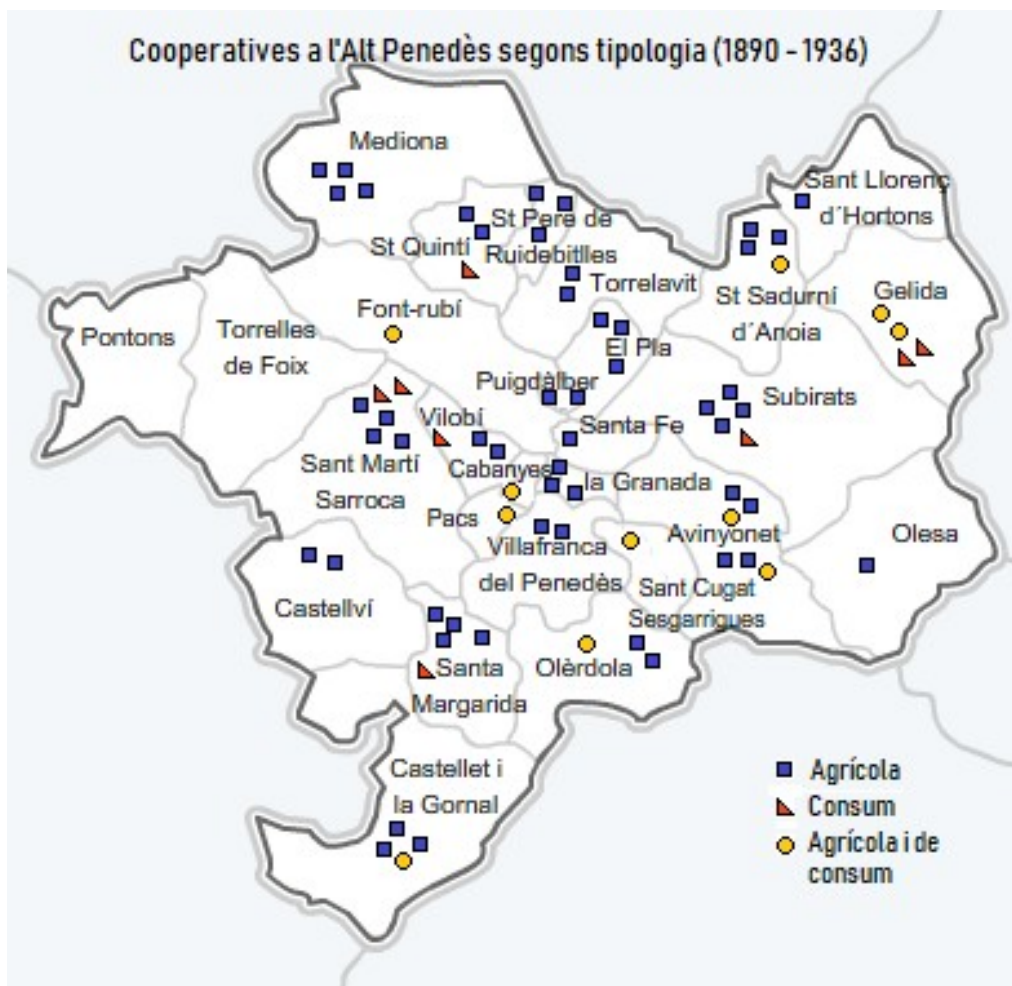
Com ja hem vist, és possible que en diverses ocasions les funcions de cooperativa de consum hagin quedat amagades dins de les cooperatives agrícoles, ja que, com ha destacat la historiografia, les fronteres entre una i altre tipologia eren difícils d'establir (Planas, 2014; Soler, 2019b; Planas, 2019; Arnabat & Banach, 2000). Sovint cooperatives de consum acabaven convertides en sindicats agrícoles, com en el cas del Sindicat Agrícola Cooperatiu el Progrés de les Gunyoles, i molts sindicats agrícoles també subministraven comestibles i altres productes de consum familiar, com és el cas del Sindicat Agrícola Aliança Gelidenca, el del Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors de les Cabanyes o el del Sindicat Agrícola la Gornal, entre d'altres.

És possible que els diferents registres només anotessin la seva funció principal, que en una comarca vitivinícola com l'Alt Penedès majoritàriament seria l'agrícola, i que per tant no s'explicités les funcions de venda de comestibles i productes de la llar, o inclús que assumissin aquestes funcions a posteriori de la seva creació. Aquest seria el cas de l'Associació Agrícola Cooperativa de Sant Cugat de Sès Garrigues, creada l'any 1915 i que el 1922, en fusionar-se amb el Sindicat Agrícola Cooperatiu va començar a fer les funcions de cooperativa de consum. Els registres que s'han trobat no són exhaustius i per tant és fàcil que s'hagin passat per alt aquest tipus de funcions, que per altra banda, podien arribar a ser essencials. De fet Soler sol tractar les cooperatives que estudia de forma indistinta com si fossin totes agrícoles i de consum, degut a la generalització de la duplicitat de funcions d'aquestes (Soler, 2019b). Per arribar a saber del cert si la hipòtesi plantejada es pot confirmar, s'hauria de fer un anàlisi de major detall de les diferents cooperatives que s'han recollit en la base de dades exposada a l'apèndix, que s'escapa del present treball.

En el mapa 1 veiem que en tots els municipis de la comarca, excepte en dos, es va crear una cooperativa agrícola, i en la majoria dels casos més d'una. Aquesta és una de les característiques

destacades per Planas sobre la Catalunya vitivinícola als inicis del segle XX (Planas, 2014) i veiem com la comarca de l'Alt Penedès va respondre a aquest model. Podem parlar d'una densitat relativament alta d'aquest tipus d'associacions que van tenir presència en 25 dels 27 municipis de l'Alt Penedès, i en la majoria dels casos trobem més d'una cooperativa per municipi. Els dos municipis en els quals no s'ha trobat cap cooperativa, van ser els de Pontons i Torrelles de Foix. Aquesta absència d'associacions pageses es podria relacionar amb el fet que van ser dos municipis amb una menor presència de la vinya sobre el total de les terres cultivades en comparació amb la resta de municipis. De fet, en el cas de Pontons el cereal tenia molta més presència que no pas la vinya (Soler, 2019a). De la mateixa manera, a la comarca veïna de l'Anoia, els municipis del nord de la comarca, que eren fonamentalment cerealícoles, les cooperatives agrícoles van tenir un pes molt menor. La relació entre viticultura i cooperativisme es clara i s'explica pels problemes als que s'enfrontaven els viticultors en relació als mercats (Planas, 2014).

Mapa 1

Fonts: Elaboració pròpia a partir de les fonts de l'apèndix.

Com ens mostra el Mapa 1, és en els municipis amb una extensió més gran on trobem un nombre més alt de cooperatives. Els casos més destacats són el d'Avinyonet, on hi va haver quatre cooperatives agrícoles i dues amb doble funció (agrícola i de consum), el cas de Sant Martí Sarroca, on hi va haver quatre cooperatives agrícoles i dues de consum, el de Subirats, on n'hi va haver cinc, quatre d'agrícoles i una amb doble funció i el de Santa Margarida i els Monjos, on també n'hi va haver cinc, una de consum i quatre d'agrícoles. Tot i així aquesta major presència en aquests municipis més grans es pot explicar per la implantació d'aquestes associacions en els diferents nuclis relativament importants del municipi, ja que, de fet, la duplictat de cooperatives en un mateix nucli s'ha vist com un factor que les debilitava (Planas, 2014).

Malgrat tot, com ha explicat la historiografia, la duplictat de cooperatives en un mateix poble va ser un fenomen relativament freqüent, i és possible que també passés en aquests municipis esmentats degut a la proliferació de cooperatives de signe contrari, ja que, com argumenta Saumell, el cooperativisme vitivinícola penedesenc del primer terç del segle XX va ser impulsat per grups socials diferents que van donar a aquestes entitats un tarannà dominant ben característic (Saumell, 2002). Per exemple, en municipis relativament petits com eren la Granada i el Pla del Penedès van coexistir fins a tres cooperatives agrícoles. A la Granada l'any 1919 es creà el Sindicat Agrícola i Caixa Rural, que va fundar el celler cooperatiu i que ha tingut continuïtat fins als nostres dies; l'any 1923 consta la creació de la Cooperativa Agrícola de Sant Jeroni, que probablement tenia relació amb el sindicalisme catòlic, però que va desaparèixer aquell mateix any, de manera que no es consolidà; finalment, l'any 1925 es va crear el Sindicat Unió Agrícola Cooperativa, que podria ser una entitat inspirada en la Unió Agrícola de Martorell, i per tant podríem parlar d'una cooperativa d'esquerres. Aquesta va tenir continuïtat fins als anys trenta, de manera que coexistirien dues cooperatives de signe contrari, tot i que el celler cooperatiu va ser un exemple de col·laboració interclassista, la inversió va ser realitzada per uns quants propietaris que van arriscar el seu patrimoni personal. Aquesta inversió va donar molt aviat els seus fruits i va permetre donar sortida al sector econòmic més significatiu del poble, la vitivinicultura (Àlvarez & Casanovas, 2007). Al municipi del Pla del Penedès trobem la fundació l'any 1904 de la Unió d'Agricultors. Sindicat Agrícola Cooperatiu, associació de la que ja hem parlat en anterioritat; la fundació del Sindicat Agrícola Vinícola del Pla del Penedès l'any 1912, i també la creació del Centre Agrícola Cooperatiu l'any 1918. Sabem que totes tres cooperatives van funcionar fins als anys trenta, de manera que van coexistir al mateix temps. Planas i Valls-Junyent expliquen que el funcionament paral·lel en municipis petits de dues o més entitats amb funcions similars limitava les economies d'escala en l'adquisició en comú d'inputs agrícoles i podia posar en perill la seva supervivència. L'existència

d'una única cooperativa hauria estat més eficient, perquè hauria permès reduir els costos d'inversió i també els costos de gestió (Planas, & Valls-Junyent, 2011).

4. Conclusió

Com a conclusió podem dir que a l'Alt Penedès la difusió del cooperativisme agrícola va venir com a resposta als efectes de la crisi finisecular, un fet que encaixaria amb el que va succeir a la resta de Catalunya i d'Europa. En ser una comarca eminentment vitivinícola, els efectes d'aquesta crisi van ser molt notoris. A més, hauríem de sumar-hi l'efecte de la plaga de la fil·loxera, que va provocar un agreujament de la crisi en el sector vitivinícola incentivant encara més la necessitat d'associar-se per part de la pagesia.

El ritme de difusió del cooperativisme agrícola a l'Alt Penedès encaixaria bé amb la primera fase d'expansió d'aquest tipus d'associacionisme que descriu Garrido per l'estat espanyol, segons el qual entre el 1906 i el 1909 hi va haver el primer període important de creació de cooperatives agrícoles. Entre 1910 i 1915, Garrido veu una interrupció del creixement, que a l'Alt Penedès no s'observa (Garrido, 1994). L'especificitat de les problemàtiques de la vitivinicultura poden ser l'explicació per a aquesta diferència.

A partir de la Primera Guerra Mundial, veiem que l'Alt Penedès respon de manera similar a com va respondre gran part del continent europeu. Aquest conflicte va provocar l'encariment i escassetat de productes químics i va augmentar així la necessitat d'associar-se per poder aconseguir aquests productes a millor preu. Trobem també un nou impuls a partir de 1917, any a partir del qual, gràcies a les accions de la Mancomunitat de Catalunya, es va tornar a impulsar el cooperativisme fins que amb la Dictadura de Primo de Rivera, l'any 1923, es va frenar la dinàmica de creació, que ja no es va reprendre fins al 1931 amb l'arribada de la Segona República.

El cooperativisme de consum es va difondre sobretot en les zones industrialitzades. Com que l'Alt Penedès tenia poca indústria, veiem que les cooperatives exclusivament de consum van ser poques (només 8 d'un total de 71 cooperatives creades entre 1890 i 1936). Tot i així les cooperatives agrícoles també realitzaven les funcions de cooperativisme de consum, encara que no sempre quedaven explícites en els registres, i per tant pot ser que tinguem una imatge distorsionada de la presència d'aquest tipus de cooperativisme a l'Alt Penedès. A més, cal destacar que a l'Alt Penedès també les primeres cooperatives van dedicar-se al cooperativisme de consum, abans que

comencessin a sorgir les cooperatives agrícoles a partir de la promulgació de la Llei de Sindicats Agrícoles de 1906.

En la qüestió de si el cooperativisme a l'Alt Penedès va ser un èxit o un fracàs podem fer-hi tan sols una petita aproximació. A partir de les dades recollides podem parlar d'un èxit relatiu del cooperativisme a l'Alt Penedès basant-nos en el seu dinamisme en la creació d'entitats que ens deixa un mapa relativament dens de cooperatives. D'un total de 27 municipis, entre 1890 i 1936 es va crear com a mínim una cooperativa a 25 (92%), i en 18 d'ells com a mínim dues. A més, al llarg del període estudiat hem trobat molt pocs casos de desaparició de cooperatives, fet que indicaria que, tot i tenir uns recursos limitats, van poder continuar funcionant sense massa problemes. Els casos dels quals tenim dades de la seva evolució econòmica (Soler, 2019a; 2019b), ens apunten en la mateixa direcció.

Tot i així, és possible que el moviment cooperatiu es veiés frenat a causa del dualisme d'associacions d'aquest tipus en un mateix municipi. Sense haver pogut entrar més en detall sembla que aquest problema es va poder donar sobretot al Pla del Penedès i a la Granada.

Així doncs podem afirmar que el cooperativisme a la comarca de l'Alt Penedès va tenir un desenvolupament relativament exitós, segurament degut a la seva alta especialització vitivinícola. Hem vist sobretot el pes destacat del cooperativisme agrícola, amb entitats que agrupaven pràcticament a tot el conjunt dels productors, que van tenir continuïtat fins als anys trenta, i que sovint també actuaven com a cooperatives de consum. El pes del cooperativisme de consum segurament queda amagat per aquestes cooperatives agrícoles que feien ambdues funcions, però acabar-ho d'esbrinar exigiria un estudi més detallat i aprofundit de les diferents entitats. Tanmateix, tot plegat apunta a una importància destacada del moviment cooperatiu per a poder afrontar els reptes econòmics a que es van veure abocats els pagesos de l'Alt Penedès i de la Catalunya vitivinícola entre el 1890 i el 1936.

5. Fonts i bibliografia:

Àlvarez, M. À. & Casanovas, P. (2007). *La Granada. Tradició i progrés*. Vilafranca del Penedès, Ajuntament de la Granada i Edicions i Propostes Culturals Andana, 19 -72.

Arnabat, R. (1993). *La Gent i el seu temps. Història de santa Margarida i els Monjos. De la fil·loxera a la Guerra Civil, 1890-1940*. Santa Margarida i els Monjos, Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos.

- Arnabat, R. (2001). *Els Moviments socials al Penedès : actes del II Seminari d'Història del Penedès*. Segon seminari d'història del Penedès, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs.
- Arnabat, R., & Banach, R. M. (2000). *Història de l'Alt i Baix Penedès : s. XX*, Vilafranca del Penedès, el 3 de Vuit.
- Benach i Torrents, M. (1978). *Els Vilafranquins del segle XX : notes per a la història local*, Vilafranca del Penedès, Imp. Empòrium.
- Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*. Octubre 1935, Any III – Volum IV, Núm. 298.
- Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*. Gener 1936, Any IV – Volum I, Núm. 30.
- Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*. Maig 1936, Any IV – Volum II, Núm. 127.
- Celada, R. (1989): *Aproximació a l'atlas cooperatiu de Catalunya fins 1936*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Dirección General de Agricultura (1934). *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*. Publicaciones de «Economía y Técnica Agrícola»
- Garrido Herrero, S. (1994). «Alentar y obstruir. Las vacilaciones de la política estatal sobre cooperativismo en los inicios del siglo XX». *Noticiero de Historia Agraria*, 7, 131–154.
- Garrido Herrero, S. (1995). «El cooperativismo agrario español del primer tercio del siglo XX». *Revista de Historia Economica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*, 13(1), 115–144.
- Garrido Herrero, S. (2007). «Why did most cooperatives fail? Spanish agricultural cooperation in the early twentieth century». *Rural History*, 18(2), 183–200.
- Generalitat de Catalunya - Direcció General de Cooperatives. (1984). *Informe sobre els patrimonis confiscats a les Cooperatives el 1939*. Catalunya, Departament de treball.
- Guilera, X. (2019). *Avinyonet del Penedès : l'origen de la vinya*. Avinyonet del Penedès, Andana.
- Iglésies, J. (1988). *Estudi de les xifres de població de l'Alt Penedès en el curs de sis segles (1358 – 1975)*. Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs.
- Instituto de reformas sociales. (1916). *Estadística de asociaciones - Censo electoral de asociaciones profesionales*, Madrid.
- Mayayo, A. (1995). *De pagesos a ciutadans: cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja, Afers.
- Medina-Albaladejo, F. J., Añón Higón, M. D., Díez Minguela, A. & Lana Berasain, J. M. (2018). «Economía social y recursos de gestión colectiva : Cataluña , 1860-1939». *XVI Congreso de Historia Agraria – SEHA # VII Encuentro rural – Santiago de Compostela, 20-23 Junio 2018*
- Medina-Albaladejo, F. J., & Pujol-Andreu, J. (2014). «Cooperativas de consumo y niveles de vida, España 1865-1939: Una primera aproximación». *Scripta Nova*.
- Muñiz, L. (1924). *Memoria Estadística de las entidades agrícolas y pecuarias 1923-1924*. Ministerio de Foment, Madrid.

- Muñiz, L. (1927). *La acción social agraria en España. Memoria Estadística de las entidades agrícolas y pecuarias en 1º de Enero de 1927*. Ministeri de Foment, Madrid.
- Pérez Baró, A. (1989) *Història de les cooperatives a Catalunya*. Barcelona, Crítica.
- Planas, J. (2013). *Viticultura i cooperativisme : la comarca d'Igualada, 1890-1939*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Planas, J. (2014). «Características y factores explicativos del primer cooperativismo agrario: el ejemplo de una comarca vitivinícola catalana». *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 110–135.
- Planas, J. (2015). «Els inicis del cooperativisme vitivinícola a Catalunya». J. Colomé, J. Planas, F. Valls-Junyent (eds.), *Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 369-401.
- Planas, J. (2016). «The emergence of winemaking cooperatives in Catalonia». *Business History*, 58:2, 264-282.
- Planas, J. (2017). «State intervention in wine markets in the early 20th century: Why was it so different in France and Spain?» *Revista de Historia Economica - Journal of Iberian and Latin American Economic History*, 35(2), 175–206.
- Planas, J. (2019). «El sindicato Unión de Rabassaires y el cooperativismo agrario». *Ayer* (en prensa).
- Planas, J., & Valls-Junyent, F. (2011). «¿Por qué fracasaban las cooperativas agrícolas? Una respuesta a partir del análisis de un núcleo de la Cataluña rabassaire». *Investigaciones de Historia Economica*, 7(2), 310–321.
- Planas, J., & Valls Junyent, F. (2012). «Desigualdad, asociacionismo y conflictividad social en un núcleo de la Cataluña rabassaire». *Historia Social* 72: 89-111.
- Pomés, J. (2000). *La Unió de Rabassaires*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pujol i Andreu, J. (1984): “Les crisis de malvenda del sector vitivinícola catala entre el 1892 i el 1935”, *Recerques*, 15, pp. 57–78.
- Sancho, D. (2007). *El Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sant Cugat Sesgarrigues*. Sant Cugat Sesgarrigues, Ajuntament de Sant Cugat Sesgarrigues
- Saumell i Soler, A. (2002). *Viticultura i associacionisme a Catalunya: els cellers cooperatius dels Penedès (1900-1936)*. Tarragona, Diputació de Tarragona.
- Solà, P. (1993). *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i comarques de la seva demarcació, 1874-1966*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Soler i Becerro, R. (2019a). *Viticultura, desigualtat i conflicte agrari. La lluita per la terra a la Catalunya vitícola, 1900 – 1936*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.
- Soler i Becerro, R. (2019b). *El cooperativisme rabassaire al Penedès durant el primer terç del segle XX* (treball inèdit).

6. Apèndix

Cooperatives agrícoles i de consum creades a l'Alt Penedès (1890-1936)				
Municipi	Nom	Data fundació/primer data documentada – Data desaparició/última data documentada	Tipus de cooperativa	Observacions
Avinyonet del Penedès	SINDICAT AGRÍCOLA D'AVINYONET	08/1911 - 1939 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT COOPERATIU AGRICULTORS D'AVINYONET (CANTALLOPS)	1915	Agrícola	
	UNIÓ D'AGRICULTORS	09/09/1915 – 1916 (última data documentada)	Agrícola	
	CAMBRA AGRÍCOLA D'AVINYONET	05/12/1916 – 1936	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU EL PROGRES DE LES GUNYOLES	1931 – 1934 (última data documentada)	Agrícola i de Consum	
	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU I DE CONSUM L'AMISTAT DE LES CABÒRIES	1932	Agrícola i de Consum	
Cabanyes, Les	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU UNIÓ D'AGRICULTORS	02/1912 – 1920 (última data documentada)	Agrícola i de Consum	El 1919 el Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors crea el Celler Cooperatiu de Les Cabanyes, que l'any 1986 segueix en funcionament.

Castellet i la Gornal	SINDICAT AGRÍCOLA DE CASTELLET I LA GORNAL	12/1913 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA «LA GORNAL»	14/08/1917	Agrícola i de Consum	
	SINDICAT AGRÍCOLA «MASUQUENSE»	22/04/1921 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA DE SANT MARÇAL	1921	Agrícola	
Castellví de la Marca	ASSOCIACIÓ AGRÍCOLA I COOPERATIVA	17/02/1912 – 1916 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA EL PROGRÉS (LA MÚNIA)	1935	Agrícola	
Font-rubí	COOPERATIVA DE FONT-RUBÍ	21/08/1912 – 1939 (última data documentada)	Agrícola i de Consum	La Cooperativa de Font-Rubí es crea el 1912, però al 1933 es fusiona amb la Societat de Rabassaires i canvien la denominació per Sindicat Agrícola Cooperatiu de Rabassaires.
Gelida	SOCIETAT COOPERATIVA “L'ECONÒMICA GELIDENCA”	12/01/92	Consum	
	SINDICAT AGRÍCOLA ALIANÇA GELIDENCA	03/1908 – 1916 (última data documentada)	Agrícola i de Consum	
	COOPERATIVA «GERMANOR»	1931	Agrícola i de Consum	La Cooperativa «Germanor» es va crear des de la Societat de Rabassaires, que estava en funcionament des de 1921.
	CASAL DEL MOLÍ VELL	10/07/1933 – 1934 (primera – última data documentada)	Consum	
Granada, La	SINDICAT AGRÍCOLA I CAIXA RURAL	1919 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	El 1919 el Sindicat Agrícola i Caixa Rural crea el Celler Cooperatiu de la Granada, que

				en l'actualitat segueix en funcionament.
	COOPERATIVA AGRÍCOLA DE SANT JERONI	1923 – 1923 (primera – última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT UNIÓ AGRÍCOLA COOPERATIVA	11/07/1925 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
Mediona	COOPERATIVA DE MEDIONA	21/05/1912 – 12/01/1933	Agrícola	L'any 1914 la Cooperativa de Mediona canvia de denominació i passa a dir-se Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors de Sant Joan de Mediona.
	HARMONIA AGRÍCOLA	1913 – 1916 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU RABASSAIRE	1920 – 1939 (primera – última data documentada)	Agrícola	
	L'ALIANÇA AGRÍCOLA	18/04/1921	Agrícola	
Olèrdola	LA UNIÓ	17/06/1916	Agrícola i de Consum	
	SINDICAT D'AGRICULTORS DE SANT JAUME DE MOJA	05/07/1920 – 1986 (última data documentada)	Agrícola	El 1921 el Sindicat d'Agricultors de Sant Jaume de Moja crea el Celler Cooperatiu d'Olèrdola, que en l'actualitat segueix en funcionament.
	SINDICAT AGRÍCOLA L'AMISTAT DE SANT PERE MOLANTA	1932 – 1936 (última data documentada)	Agrícola	
Olesa de Bonesvalls	SINDICAT AGRÍCOLA UNIÓ D'AGRICULTORS	1916 – 1939 (última data documentada)	Agrícola	Soler (2019b) l'esmenta com a Sindicat Agrícola la Penya.
Pacs del Penedès	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU "UNIÓ D'AGRICULTORS"	27/06/1921	Agrícola i de Consum	

Pla del Penedès, el	UNIÓ D'AGRICULTORS. SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU	27/08/1904 – 28/09/1935	Agrícola	En la segona dècada del segle XX, sense poder-se precisar la data exacta, va fundar un celler cooperatiu.
	SINDICAT AGRÍCOLA VINÍCOLA DEL PLA DEL PENEDÈS	24/02/1912 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
	CENTRE AGRÍCOLA COOPERATIU	1918 – 1939 (última data documentada)	Agrícola	
Puigdàlber	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU UNIÓ DE RABASSAIRES	1911	Agrícola	
	ATENEU AGRÍCOLA COOPERATIU DE PUIGDÀLBER DEL PENEDÈS	17/03/1933	Agrícola	
Sant Cugat Sesgarrigues	ASSOCIACIÓ AGRÍCOLA COOPERATIVA DE SANT CUGAT SESGARRIGUES	05/01/1915 - 1939	Agrícola i de Consum	Al 1922 es fusiona amb el recent creat Sindicat Agrícola Cooperatiu, és aleshores quan també esdevé cooperativa de consum.
Sant Llorenç d'Hortons	COOPERATIVA AGRÍCOLA DE SANT LLORENÇ D'HORTONS	06/10/1921 – 06/12/1927	Agrícola	
Sant Martí Sarroca	LA MÚTUA MARTINENCA	19/06/1911 – 1916 (última data documentada)	Agrícola	
	COOPERATIVA OBRERA DEL BARRI SUD DE LA BLEDA	14/12/1911 – 23/03/1925	Agrícola	
	EL PROGRÈS	1916 – 1916 (primera – última data documentada)	Consum	
	SINDICAT AGRÍCOLA DE SANT MARTÍ SARROCA	1920 – 1920 (primera – última data documentada)	Agrícola	
	EL PROGRÈS	17/10/1922 – 05/07/1941	Agrícola	

	D'AGRICULTORS			
	SOCIETAT OBRERA DE SANT MARTÍ SARROCA	1925 – 1925 (primera – última data documentada)	Consum	
Sant Pere de Riudebitlles	NOU SINDICAT AGRÍCOLA DEL PENEDÈS	08/10/1910 – 06/01/1913	Agrícola	
	NOU SINDICAT AGRÍCOLA DE SANT PERE DE RIUDEBITLLES	10/04/1913	Agrícola	El Nou Sindicat Agrícola del Penedès es dissol el Gener del 1913 i l'Abril del mateix any es crea el Nou Sindicat Agrícola de Sant Pere de Riudebitlles que segurament en sigui la continuació.
	COOPERATIVA AGRÍCOLA DE SANT JERONI	13/12/1923 – 18/12/1923	Agrícola	
Sant Quintí de Mediona	LA QUINTINENCA	25/10/1904 – 17/06/1933	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA COMARCAL	05/06/1909 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
	COOPERATIVA DE MEDIONA	1912 – 1916 (última data documentada)	Consum	
Sant Sadurní d'Anoia	CENTRE AGRÍCOLA	06/09/1912 – 1939 (última data documentada)	Agrícola	
	COOPERATIVA AGRÍCOLA DE SANT JOSEP	07/05/1913 – 1939 (última data documentada)	Agrícola i de Consum	
	CAMBRA AGRÍCOLA DE L'ANOIA	01/1917	Agrícola	L'any 1905 es crea una Cambra Agrícola a l'Anoia que no tindrà activitat cooperativa fins al 1917.
	SINDICAT AGRÍCOLA DE RABASSAIRES DE SANT SADURNÍ D'ANOIA	1935 – 1936 (última data documentada)	Agrícola	
Santa Fe del Penedès	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU "LA UNIÓ"	01/09/1920	Agrícola	

	DE SANTA FE DEL PENEDÈS			
Santa Margarida i els Monjos	SOCIETAT COOPERATIVA DE CONSUM LA RAPITENCA	04/1905	Consum	
	SOCIETAT COOPERATIVA DEL BARRI DE CAL RUBIÓ DE VEÏNS I AGRICULTORS	12/11/1907 – 27/05/1933	Agrícola	
	ASSOCIACIÓ AGRÍCOLA I COOPERATIVA DEL CASERIO DE LA RÀPITA	03/1911	Agrícola	
	COOPERATIVA AGRÍCOLA DE SANTA MARGARIDA I ELS MONJOS	1921 – 20/11/30 (primera - última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA LA FALÇ	1935 – 1936 (última data documentada)	Agrícola	
Subirats	L'AURORA DEL PENEDÈS	09/05/1904	Consum	
	CENTRE AGRÍCOLA	1915 – 1916 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA	01/1916 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU DE CAL'AVI	1919 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA COOPERATIU DE CAN CARTRÓ	1932	Agrícola	
Torrelavit	SINDICAT AGRÍCOLA DELS POBLES DE LAVIT I TERRASSOLA	06/08/1907 – 1916 (última data documentada)	Agrícola	
	UNIÓ D'AGRICULTORS/SINDIC	1923	Agrícola	

	AT AGRÍCOLA DE RABASSAIRES			
Vilafranca del Penedès	COOPERATIVA AGRÍCOLA DEL PENEDÈS	19/06/1913 – 10/11/1917	Agrícola	
	SINDICAT AGRÍCOLA DE VILAFRANCA DEL PENEDÈS	1920 – 1936 (última data documentada)	Agrícola	El 27/09/1933 el Sindicat Agrícola de Vilafranca del Penedès es reconstitueix per fundar el celler cooperatiu.
Vilobí del Penedès	UNIÓ D'AGRICULTORS DE BELLVER	1908 – 1934 (última data documentada)	Agrícola	
	COOPERATIVA DE VILOBÍ	1920 – 1920 (primera – última data documentada)	Consum	
	SOCIETAT AGRÍCOLA L'ALIANÇA RABASSAIRE	1932	Agrícola	

Fonts: Elaboració pròpia a partir de Instituto de Reformas Sociales (1916), Muñiz (1924 i 1927), Dirección General de Agricultura (1934), Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya (Octubre 1935, Gener i Maig 1936), Benach (1978), Generalitat de Catalunya – Direcció General de Cooperatives (1984), Celada (1989), Solà (1993), Arnabat (1993), Arnabat & Banach (2000), Arnabat (2001), Saumell (2002), Sancho (2007), Guilera (2019), Soler (2019b).